basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

MOTSHEANONG/PHUPJANE 2026

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO LE TLHAHISOLESEDING HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo	(40)

2. Araba dipotso TSOHLE.

3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.

4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.

5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo kaha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.

6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.

7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A:	Metsotso e 50
KAROLO YA B:	Metsotso e 20
KAROLO YA C:	Metsotso e 50

9. Ngola ka mongolo o makgethe, o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala le ho boha tema E NNGWE le E NNGWE. Araba ka lentswe LE LE LENG feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka tlhoko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A

DITLAMORAO TSA HO NWA JWALA HA O LE MMELENG

1 Lorna o amohetse bana ba bararo ho tswa mmusong mme o dumela hore bana bao, e ka nna yaba ba anngwe ke lefu le bakang kgaello ya ho hola ha boko le mesifa, le bakwang ke ho nwa jwala nakong eo motho a immeng ka yona, e leng *Fetal Alcohol Spectrum Disorder, (FASD)*. Nakong eo Lorna a neng a amohela bana bao ka yona, o ne a sa nahane hore lelapa la hae le letjha le ka angwa ke ditlamorao tsa tshebediso e mpe ya jwala e entsweng ke bomma bona bophelong bohle ba bona.

2 Lorna le molekane wa hae, ba dulang haufi le Glasgow, ba amohetse bana ba bararo, e leng bashanyana ba babedi le kgaitsedi ya bona, a amohetsweng lelapeng lena ka morao ho bona. E mong wa bana bana o ile a tlalehwa a na le lefu le bakwang ke ho nwa jwala nakong ya boimana.

3 Lefu lena le ama bonyane bana le batho ba baholo ba ka bang diperesente tse 3–5 setjhabeng. Dingaka tsa Scotland di fumane bopaki ba hore lefu lena, le ka ama lesea le le leng ho a supileng. Ke lefu le sa tsejweng haholo, le atileng ho feta *Autism* le *Attention Deficient Hyperactivity Disorder (ADHD)*. Hape ho na le bopaki ba hore kgoneho e teng ya hore bana bao batho ba ba fuweng ke mmuso, ba ka angwa haholo ke lefu lena ka lebaka la maemo ao ba bileng ho ona pele ba hlaha.

4 Lorna o dumela hore bana ba hae ka boraro ba bona e ka nna yaba ba na le *FASD*. Leha ho le jwalo, ke a le mong feela ya tsebilweng a na le lona. Lorna o bolelletse ba kgaso ya TV Scotland hore bana bohle ba hae ba na le ditlhoko tse ikgethileng le tiehiso ya kgolo mme ho na le kgonahalo ya hore ka boraro ba bona ba na le *FASD*. Bana bana ba na le kgaello e itseng ya kutlwisiso ebile ba thatafallwa ke ho laola maikutlo a bona ka dinako tse ding. Sena se ba ama haholo dithutong tsa bona tsa sekolo empa ba fumane tshehetso hona moo sekolong mme sena ke bopaki ba hore letshwele le beta poho.

5 Mekgatlo ya tlhokomelo ya bana e lemosa setjhaba ka lefu lena ka letsholo la yona Scotland ho eketsa tsebo le ho fana ka tshehetso ho ba anngweng ke lefu lena. 'Bana ba rona ke bana ba makatsang mme re lehlohonolo ho ba le bona. Leha ho le jwalo, ke nahana hore ho ka etsa phapano e kgolo ha ditlhoko tsa bona di ka lemohuwa ba sa le banyenyane. Hona ho ka thusa hore e mong le e mong wa bona

a fumane tshehetso eo a e hlokang. Le rona ho ka re thusa ho ba utlwisisa le ho ba babuelli ba bona,' ho realo Lorna.

6 Lorna o bolela hore bana ba hae ke dinaledi tsa nnete leha ba bile le diphephetso tse ngata. Ho bile boima ho bona sekolong le maemong a fapaneng ho fihlella ditlhoko tsa bona di lemohuwa di bile di tshehetswa. Ho seng jwalo, ho ka be ho ile ha nyolosetsa. Batho ba ne ba ka nahana feela hore ha ba itshwara hantle empa ho se jwalo. Boitshepo ba bona bo ne bo theohile haholo hobane ba ne ba nahana hore ha ba tshwane le batho ba bang. Ba na le bokgoni bo boholo mme re batla ho ba tshehetsa ho tsohle tseo ba batlang ho di fihlella bophelong.

7 Ngaka ya mahloko a kelello, Jen Shield, o dumela hore boemo bona bo atile ho feta ba *Autism* le *ADHD*. O re, 'Kakanyo ya diperesente tse 3–5 e teng UK, ke kakanyo e tlase. Ho na le tlhahisoleseding e reng diperesente tse 40 tsa masea di hahlamelwa ke jwala nakong ya boimana.' Ngaka Shield o boletse hore mokgwa o mong feela oo ho ka fokotswang lefu lena ka wona. Ke wa ho se sebedise tahi nakong ya boimana. Ha tlhokomediso ya lefu lena e ka etswa kgafetsa, bana ba nang le lona ba ka tsejwa, ba hlokomelwa ho sa kganya jwaloka ba Lorna.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho www.bbc.com/news/uk-scotland]

1.1 Lefu le tshwereng bana ba Lorna le bakwa ke eng? Sheba seratswana sa 1. (1)

1.2 Ke sefe seo Lorna a neng a sa se tsebe ha a amohela bana bao lelapeng la hae? Sheba seratswana sa 1. (1)

1.3 Qotsa lentswe temeng le o tsebisang hore Lorna o na le monna. Sheba seratswana sa 2. (1)

1.4 Akaretsa seratswana sa 2 ka polelo E LE NNGWE e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)

1.5 Diphumano tsa dingaka tsa Scotland, di re lefu la *FASD* le atile ho feta mafu afe A MABEDI? Sheba seratswana sa 3. (2)

1.6 Nehelana ka mabaka A MARARO a etsang Lorna a dumele hore bana ba hae ka boraro ba na le lefu la *FASD*? Sheba seratswana sa 4. (3)

1.7 Ke phapano efe e ka tliswang ke ho lemohuwa ha lefu la *FASD* kapelenyana baneng? Bolela dintlha TSE PEDI. Sheba seratswana sa 5. (2)

1.8 Hlwaya mabaka A MABEDI temeng a etsang hore mekgatlo ya tlhokomelo ya bana Scotland e etse matsholo a malebana le lefu lena. (2)

1.9 Hlalosa seo mongodi a se bolelang ka polelo e latelang:

'Sena ke bopaki ba hore letshwele le beta poho.' (2)

1.10 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa. Ngola tlhaku ya (A–D).

Polelong e latelang, mongodi o sebedisitse mokgabisopuo ofe?

Lorna o bolela hore bana ba hae ke dinaledi tsa nnete:

A Tshwantshiso
B Papiso
C Mothofatso
D Pebofatso (2)

1.11 Ditaba tsa tema ee di qholotsa maikutlo afe ho wena? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)

1.12 Bolela lebitso la ngaka ya mahloko a kelello le sebaka seo e neng e dula ho sona. (2)

1.13 Na o dumellana le mohopolo wa ho amohela le ho hodisa ngwana eo e seng wa hao? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)

Boha tema e latelang ka tlhoko ebe o araba dipotso.

TEMA YA B

[Se nkuwe ho tswa ho www.biofriendlyplanet.com]

1.14 Bolela disebediswa TSE PEDI tse setshwantshong. (2)

1.15 Tekatekano ya bong e totobala jwang setshwantshong see? (2)

1.16 Ke thuto efe eo re e fumanang setshwantshong see? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

Bala ditaba tsa tema e latelang ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola dintlha TSE SUPILENG, tsa sehlooho **tse bontshang ditlamorao tsa ho ja letswai le lengata haholo**.

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng.
2. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
3. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
4. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
5. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C

DITLAMORAO TSA HO JA LETSWAI LE LENGATA HAHOLO

Dipatlisiso di kgothalletsa hore motho a ka sebedisa letswai le ka lekanang le telepele ka beke. Letswai le lengata mmeleng wa motho le na le ditlamorao tse itseng maphelong a rona, haholoholo kgatello e phahameng ya madi. Mokedikedi o teng mmeleng wa motho le ka hara methatswana ya madi o sitiswa ke kamoo letswai le lengata le sebetsang kateng. Diphiyo tsa hao di sebetsa ka thata ho fetisetsa letswai le lengata methatswaneng ya madi. Letswai le lengata le ka baka ho ruruha ha maoto, matsoho le sefahleho mmoho le ho etsa hore motho a dule a pipitletswe nako le nako.

Tshebediso ya letswai le lengata e ka boela ya baka mafu a kang lefu la pelo, seterouku, la majwana a diphiyo mmoho le kankere ya mala. Letswai le lengata haholo le ka bakela motho ya le sebedisang mokgathala o mongata o sa tlwaelehang. Mmele wa motho ya sebedisang letswai le lengata haholo o ka boela wa lahlehelwa ke khalesiamo mme masapo a hae a ameha hampe.

Re lokela ho tlohela ho ja dijo tse nang le letswai le lengata tse kang: dibega, ditjhipisi, *pizza* le borotho. Dijo tse ding tseo motho a lokelang ho di qoba, ke tse ka hara makotikoti, sopho, moro le dijo tse hatseditsweng kaha di tshelwa letswai le lengata.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa makasineng ya *Dis-chem+Better, Autumn* 2025:28–29]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3: PAPATSO

Boha le ho bala papatso e latelang ka tlhoko ebe o araba dipotso.

TEMA YA D

[Se nkuwe le ho lokiswa ho tswa ho www.chatgpt.com]

3.1 Ke mawa afe A MABEDI a bobapatsi ao mmapatsi a a sebedisitseng papatsong ee? (2)

3.2 Hobaneng ha mantswe aa 'se setjha', a kentswe ka hara naletsana? (2)

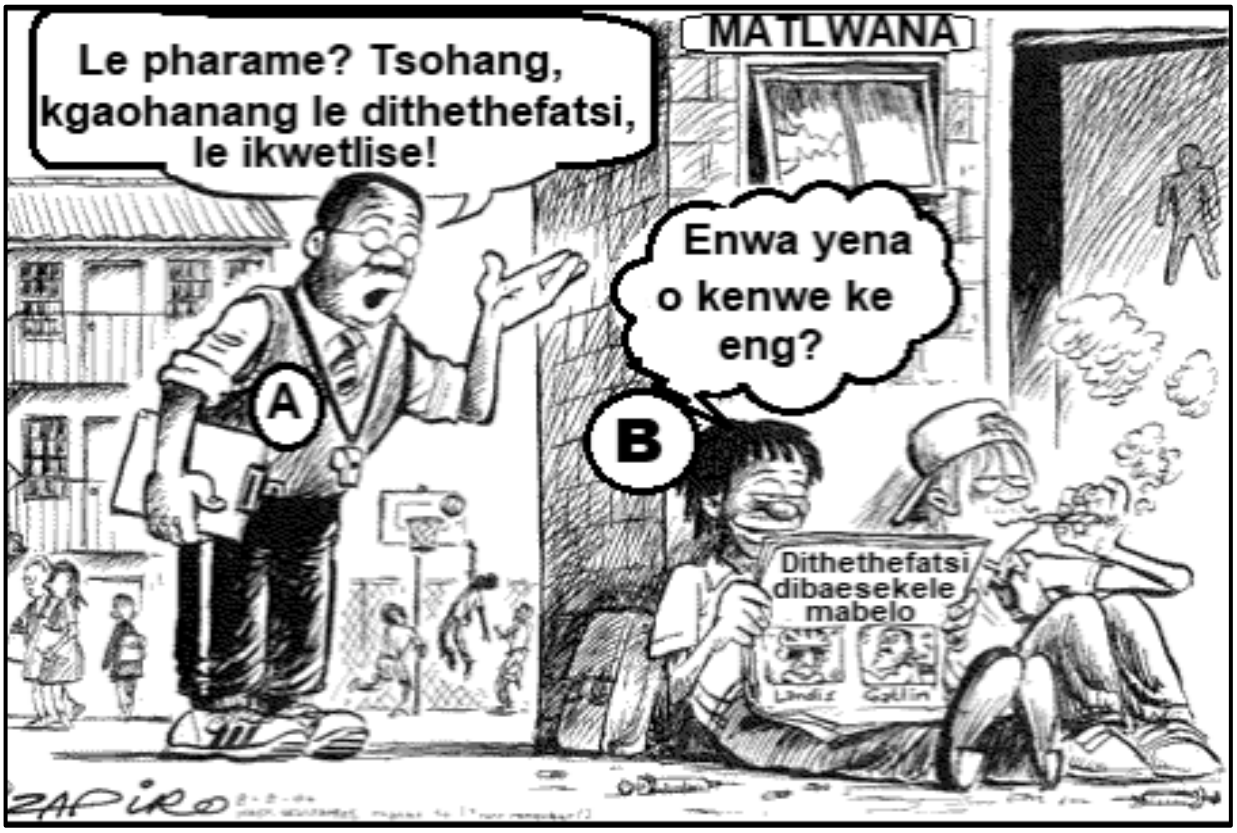
3.3 Polelwana ee, 'se se nang thaka', e thusa mmapatsi jwang ho fihlella sepheo sa hae? (3)

3.4 Sekaseka tshebediso ya setshwantsho sa lelapa papatsong. (3)
[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Boha le ho bala khathunu e latelang ka tlhoko ebe o araba dipotso.

TEMA YA E

[E nkuwe le ho lokiswa ho tswa ho www.cartoons.com]

4.1 Hlalosa molaetsa o fetiswang ke mokhathunu ka ho kenyelletsa dithethefatsi lethathamong le hlahileng koranteng e balwang ke mophetwa wa B. (2)

4.2 Hlalosa kamoo lentswe lena, 'pharame', puong ya monna ya nomoruweng A, le dumellanang le maemo a hae a mosebetsi. (2)

4.3 Manolla kamoo khathunu ena e totobatsang diketsahalo tsa bophelong ba nnete kateng. (3)

4.4 Tshohla phoqo e khathunung ena. (3)
[10]

POTSO YA 5

5.1 Bala ditaba tsa tema ena ka tlhoko ebe o araba dipotso.

TEMA YA F

BOHLOKWA BA TSHEBEDISANOMMOHO

1 Ho sebedisana mmoho le ba bang ke mpho e kgolo eo motho a ka nehelanang ka yona. Bophelong mona ha ho na pudumo-ya-seemanosi, bohle re a hlokana. Kahoo, ha ho molemo o fetang ho thusana. Tsietsi ya ho se tsotelle ba bang, e bonahala moo motho a hlokang thuso ho bona. O fumane jwale motho a se a setse a maketse sa leshodu le tshwerweng, a lebetse hore kgale a nyemotsakaka ba bang, a ba hlokela nako. Ke mang ya ke keng a thusa ba mo thusang? Ho thusana ho bebofatsa mosebetsi haholo hobane ba sebetsang mmoho ba arolelana mehopolo le dikeletso.

2 Ho ntse ho e na le melemo e meng e fumanwang ho thusaneng. Yona e kenyelletsa: ho nahanelana le ho jarelana mefokolo. Bongata ba batho bo qoba ho thusana athe ha bo lemohe hore ke ka ho thusana feela, moo le mafu a kang seterese le kgatello e hodimo ya maikutlo e fokotsehang.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa ho www.Mentalclinic.gov.za]

5.1.1 Lentswe lena 'nyemotsakaka', le bohlokwa jwang kutlwisisong ya tema? (2)

5.1.2 Lebotsi le hlahang potsong e latelang le sebedisitswe ka sepheo sefe?

Ke mang ya ke keng a thusa ba mo thusang? (2)

5.1.3 Sepheo sa mongodi ke sefe ka ho phetapheta maetsi a bontshang ketso e etsetsanwang (maetsani) temeng ee? (2)

5.1.4 Sepheo sa mongodi ka tshebediso ya papiso polelong e latelang ke sefe?

O fumane jwale motho a se a setse a maketse sa leshodu le tshwerweng. (2)

5.1.5 Sekaseka bohlokwa ba lepata le polelong e latelang:

Ha ho molemo o fetang ho thusana. (3)

5.1.6 Tshohla bohlokwa ba tshebediso ya polelwana ena, 'pudumo-ya-seemanosi'. (3)

5.2 Boha le ho bala setshwantsho se latelang ka tlhoko ebe o araba dipotso.

TEMA YA G

[Se nkuwe le ho lokiswa ho tswa ho www.cartoons.com]

5.2.1 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa. Ngola tlhaku ya (A–D) o be o tshehetse karabo ya hao ka lebaka.

Hei, wena, mosadi!

Letshwao la ho bala le qetellong ya polelwana e latelang le re tsebisa hore monna eo o …

A a tella.
B maketse.
C sithabetse.
D hlomohile. (2)

5.2.2 Lentswe 'tlhalentlhajana' le puong ya mosadi ya nomorilweng B le o tsebisa eng ka monna eo a buang le yena? (2)

5.2.3 Matla le puo di totobala jwang puong ya mosadi ya temeng? (2)
[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80